

այդ պատմական պարագաներու հետքը ցոյց տալու համար նաև Գէորգ թողնիկի գրութեանց մէջ՝ իր երկասիրութիւններէն՝ միայն երեքը բաղդն ունեցած են մինչև մեզ հասնելու։

1. Ճառ աղքատ Ղազարոսի վրայ, Պատրիարքարանի մէջ խօսուած։

2. Ճառ ու կոյսրն իստմակ Բ. Անգեղոս, Յայտնութեան ճրագաւուրցին արտասանուած։

3. Ճառ առ պատրիարքն Գեորգ (1192-1199)՝

Դեմետր թողնիկ, ժամանակակից՝ և աւանայն հաւանականութեամբ՝ ազգական նախորդին, իր դարու առաջնակարգ անձնաւորութիւններէն մին կ'երեւի. բարեկամն էր նա Գրիգոր Անտիոքոսի՝ ժիւղարու բիւզանդացի նշանաւոր հեղինակին՝ որմէն նաև նամակ մ' հասած է Դեմետր թողնիկի ուղղուած, թէպէտև ձեռագիրն երէն ունանք զայն Միջայէլ Արուսիւնատէսի կը վերագրեն։

Խաչակրաց դարն էր. Յոյն զինուորները լատին գաղթականներուն դէմ կը կռուէին, յոյն վարդապետները՝ լատին աստուածաբաններուն դէմ։ Երկու ազգերու մերձաւորութիւնը ասելի սուր բնաւորութիւնն ընծայած էր հին ատելութիւններու։ Դեմետր թողնիկէն միակ գործ մ' հասած է, բայց յատկանշական իր դարուն։ — Ճառ մը՝ ընդդէմ Լատինացոց՝

Հ. Կ. Տ. ՍԱՀԱԿԵՍ

Շարայարկի

ԿԱՐԾԻՔ ԵՒ ԿԵՂԾԻՔ

Կարծիք յայտնել էի թէ այս երկու ձայններ միեւնոյն բառին պարզապէս երկու ձեւերն են՝ Դեռ տարի մը չանցած, կը տեսնեմ որ այս երկու բառերուն շուրջը արդէն պզտիկ գրականութիւն մը կազմուած է։ Եւ այս երկու բառերը արժանի էին ուշադրութեան, որովհետեւ մէկը արուեստի բառն է, միւսը գիտութեան և կարծիք գիտութեան արտայայտութիւնն է, կեղծելը արուեստին և ինչ է արդէն ամբողջ գիտութիւնը. — կարծիք մը. ամբողջ արուեստը, — կեղծիք մը։ Գիտնականը կը կարծէ, արուեստագէտը կը կեղծէ. և չկայ գիտնական մը որ իր առանձին կարծիքը չունենայ և ոչ արուեստագէտ մը իր առանձին կեղծիքը։ Վայ աւոնց որ մեծ կեղծողներ կամ մեծ կարծողներ չեն. միշտ միջակներ պիտի նկատուին, հետեւողներ այս կամ այն ինչ զպրոցին եթէ արուեստից և գիտութեանց վրայ է խօսքը, — կուսակցութեան՝ եթէ քաղաքական խնդիրներու վրայ է խօսքը։ Միայն մեծ կեղծողներն ու մեծ կարծողներն են որ վարպետներ ու գլուխներ կը նկատուին։

Կարծիքի և կեղծիքի շուրջը ուրեմն երկու մեծ կարծողներ կան։ Ինձմէ կը բղղախէր կարծիքը թէ «Կարծիք և կեղծիք միեւնոյն բառին պարզապէս երկու ձեւերն են» և Տօքթ. Մ. Ս. Գաբրիէլեանէ՝ թէ «այդ երկու բառերը իմաստով իրարու հակառակ են և կազմով այլեւայլ²»։ Մեզմէ իւրաքանչիւրը իր հետեւողն ալ ունեցաւ։ Մ. Նեւտոն խան կը կարծէ այն՝ ինչ որ Տօքթ. Մ. Ս. Գաբրիէլեան³։ Աստուր. Գ. Չօրպահան կը հաստատէ այն՝ ինչ որ ես, խնդրին լուծումը ուրեմն

1. Տե՛ս Քրոմպաեիէի «Byzantinische Litteratur» München, 1897, էջ 472.

2. Ա՞յդ, էջ 472 և 475.

1. Տե՛ս Բազմ. 1907 էջ 448.

2. Տե՛ս Բազմ. 1907 էջ 543.

3. Տե՛ս Բազմ. 1908 էջ 163.

իմ և Տօքթ. Գաբրիէլեանի ձեռքը կը մը-
նայ:

Տօքթ. Գաբրիէլեան կը համարի թէ
կարծեմը՝ կասկածել բառին հետ նոյն է.
զայս կը հաստատէ մեր դասական մատե-
նագիրներու վկայութեամբ որոնք այս բա-
ռերուն նոյնութեանը գիտակցութիւնն ու-
նենալով՝ զանոնք իբրեւ հոմանիշ գործա-
ծած են և իբրեւ հոմանիշ՝ զոյգ եւս կի-
բարկեր են: Իր ըսածը կը հաստատէ՝ օ-
րինակներ բերելով Եզնիկէ և Մակարա-
յեցոց Բ զիրքէն: Մեծ. Տօքթորին դի-
տել պիտի տայի որ այս հաստատութիւ-
նը նոր բան մը կ'աւելցնէ իմ կարծիքիս
վրայ, անշուշտ, բայց զայն չի հերքեր.
կրնայ կասկածելի հետ ալ նոյն ըլլալ,
առանց կեղծելէն զատուելու, ճիշդ ինչ-
պէս Պետրոսը կրնայ Յովհաննէսին եղբայր
ըլլալ՝ առանց հարկ ըլլալու որ Պօղոսին
ալ եղբայր չըլլայ: Եթէ մեր դասական
մատենագիրները կարծել և կասկածելի
նոյնութեանը գիտակցութիւնն ունենալով՝
զանոնք իբրեւ հոմանիշ զոյգ եւս կիրար-
կեր են, նոյն դասական մատենագիրնե-
րը նոյնութեանը գիտակցութիւնն ունենա-
լով կեղծելին, կարծելին և կասկածելին՝
երեքն ալ իբրեւ հոմանիշ՝ ի միասին գոր-
ծածեր են, Հովիւք կասկածք և կեղու-
կարծք¹:

Ուրիշ անընդհատ մը որ Գաբրիէլեանի
համար կեղծիքը կարծիքէն կը զատէ, այն
է որ կեղծիքին արմատը կը գտնէ լատին
sincerus բառին մէջ. Բայց այս բառը,
ըստ լատին ստուգաբաններու՝ կազմուած է
sine, առանց, և cera, մոմ բառերէն:
Իսկ նոր ստուգաբանները չեն ընդունիր
այս կարծիքը, ըսելով որ այսպիսի բար-
դութիւն մը կազմելու համար sine շատ
նոր է լատիներէնի մէջ, իր համագոր հին
ձեւն է se, և թէ sin մասնիկին մէջ պէտք
է նկատել sim ածանցին ներկայացու-
ցիչը, սանաքը. sama. cerus ձայնին մէջ

բարձր գերմաներէն skiri, մաքուր, որով
sincerus պիտի նշանակէ բոլորովին մա-
քուր, համակ սուրբ, համակ իսկութիւն²:
Արդ թողով Գաբրիէլեանի որ այս երկու
ստուգաբանութիւններէն աւելի ճիշդը ըն-
տէ, պիտի փափագէի որ թիչ մը աւելի
բացատրէր այն ազգակցութիւնը զոր պի-
տի ուզէ նշմարել ընդ մէջ sine cera կամ
sin skiri բառերուն և կեղծիքին:

Գալով կարծելի և կեղծելի համագոր
բոլոր օտար բառերուն, Մ. Նեւտոն խան
կը գրէր թէ «նրանք բոլորովին անշատ
բառեր են ու իմաստով իրարու հակա-
ռակ»: Ու իր ըսածը ուզած է հաստա-
տել օրինակներով: Այս կարծիքը հերքե-
լու պարտականութիւնը քարեբախտաբար
իր վրայ առած է Պր. Ասատուր. Գ. Չօր-
պաճեան որ կը գրէ թէ «կարծելի և կեղ-
ծելի համապատասխան բոլոր օտար բա-
ռերը արմատակից են և անոնց տառերը՝
լծորդ»: Ու իր ըսածը ուզած է հաստա-
տել օրինակներով: Բնականաբար իրենց
ամենէն աւելի ձեռնհաս պիտի ըլլան, ի-
րենց հաստատածները ուրիշ փաստերով դեռ
աւելի հաստատելու: Իմ կողմանէս պիտի
խնդրէի որ օտար լեզուներու մէջ կար-
ծելի և կեղծելի համագոր բառերը հետա-
զօտած միջոց, աւելի ազատութիւն տան
իրենց մտքին, փոխանակ զայն մէկ եր-
կու բառի մէջ ամբողջելու: Կարծել և
կեղծել, օրինակի համար, կրնան կապ
ունենալ, ըստ իս, նոյն իսկ լատին cre-
do և creo բառերուն հետ: Առաջինը կը
նշանակէ նաև կարծել, երկրորդը՝ ընել,
ստեղծել, իսկ արուեստագէտին ըրածը,
երբեմն կրնայ ըլլալ յիշատակ, կեղծ, Կար-
ծելի և կեղծիքի պէս credo և creo ալ
իրարու հետ ներքին ազերս մը ունենան
թերեւս, — և իմաստասիրական այն դրու-
թիւնը որ արտաքին աշխարհը կը համա-
րի կարծիքը մը կամ կեղծիք մը, այս եր-
կու բառերուն մէջ զտած է անշուշտ իր
սկզբունքը:

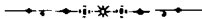
Եթէ Տօքթ. Մ. Ս. Գաբրիէլեան թոյլ
տայ, կարծել — կեղծել խնդրին շուրջը
ցարդ յայտնուած տեսութիւնները համա-

1. Մճր. հառ ԺԹ.

2. Տե՛ս Լիթթէ, sincère բառը:

դրելով, պիտի ըսեմ կարծել, կեղծել, կասկածել՝ երեքն ալ միևնոյն բառին պարզապէս երեք ձեւերն են, և իրենց համապատասխանող օտար բառերն ալ արմատակից: Կը վախեմ որ մի՛ գուցէ այս կարծիքը ամենէն կեղծը համարուի յաշս Տօքթ. Գարրիէլեանի: Այսուհանդերձ կարծիքներու կամ կեղծիքներու մէջ ամենէն ընտրելին այն պէտք է նկատուի, որ զամենքն ալ կը միացնէ, կը հաշտեցնէ: Թէ այս մասին Տօքթ. Գարրիէլեան ինծի պիտի համաձայնի, կասկած չունիմ:

Հ. Ն. ԱՆԿՐԻՅԱՆ

ՍՍՍԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆԱԿԱՆ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ

առ չամղէս Ամսօրեայ

Պոռթ. Հիւպման «Հին Հայոց տեղւոյ անունները» ուսումնասիրած ժամանակ՝ կը խօսի նաև Սիսականի վրայ. (Հանդէս Ամսօրեայ, 1905 էջ 57):

Սիսակիք անունն ծագումն անյայտ է իրեն. «Թէ անունս սկզբնաբար ժողովրդեան անուն էր թէ երկրին և թէ ուսկից յառաջ կու գայ, չենք գիտեր»: — Ընդհակառակն Նիկողայի իր «Անդրկովկասի բնւետագրութեանց» մէջ արդէն մատնանշած է որ ուրարտական և յունական ձևով Սիսակիս կոչուած գաւառը իր անունը ստացած էր Գեղամայ լեակէն. Սիսակիս կը նշանակէ առազան, Ուրարտացւոց բարբառով:

Իսկ Սիսականի համար՝ Հիւպման կը զրէ. «Անունս կ'ենթադրէ միջին պարսկերէն Սիսական մը որ կրնայ թերևս Սիսէ (հնագոյն Սիս) մը յառաջ եկած ըլլալ՝ վրան ական մասնկան աւելնալովը... բայց որովհետև Սիսական նախ տոհմանուն է, ուստի հաւանական է որ Սիսակ յատուկ անունն է «ան» մասնիկէն կազմուած հայրանունական անուն մ'ըլլայ և «Սիսակեան, Սիսակի ցեղէ» նշանակէ: Այս պարագային խորենացւոյ Սիսակեան ցեղը

Սիսակ անունով նախնիէ մը համարելով՝ լեզուի տեսակետէ հիմ ունի, թէպէտև այս նախնին առասպելական է, և խորենացին Սիսական անունէն մղուած կ'երևայ Սիսակ մը ենթադրելու: Վասն զի Մովսէս տոհմանուններէ մղուելով նախնիներ գտնելու մէջ շատ ճարտար է»:

Հիւպման Սիս անունը նկատած չէ իբր հիմ Սիսական անունն՝ որովհետև «տոհմանուն» մ'է սա: Այս եզրակացութենէն պիտի զգուշանար նա անշուշտ՝ եթէ զիտնար որ Սիս անանթ չէ Հայոց Պատմութեան. յիշուի Ատիպատրոս, Թագաւոր փոքր Հայոց, Ժամանակակից Միհրդատ Եւպատորի, էր որդի Սիսիս Թագաւորի (Ստր. ԺԲ. 3). յունական վերջաւորութիւնը (որ կը ներկայանայ նաև Արտուշագոյս, Արդուատէս, այլ անունաց մէջ մէկդի դնելով՝ կ'ունենանք Սիս):

Այս անունը կրող հայ իշխանագուն մը պէտք է տուած ըլլայ Սիսականի՝ իր յորջորջումը (Սիս քաղաքին ալ ?): — Բայց կարելի է փոքր Հայքի իշխանութիւնը՝ Սիսական ցեղի հետ յարաբերութեան մէջ դնել:

Կրնայ առարկուիլ նախ՝ փոքր Հայքի և Սիսականի հետաւորութիւնը. բայց պէտք է նկատել որ Խաղտիքը Վանէն մինչև Պոնտոս փոխադրուած կը գտնենք, Մամիկոնեանքը՝ Տայքէն Տարօն:

Սիսական միշտ ինքնապարտութեան կը ձգտին, Վասակի մէջ Թագապահանջ մը կը ներկայացնեն. պէտք է արեւայական ծագման ազդեցութիւնը ենթադրել այս ծրագրումն մէջ:

Դրապէս կարելի չէ ապացուցանել պատմական աղբիւր մը՝ փոքր Հայքի և Սիսական նահանգի միջև. — Բայց Սիս անունն գոյութիւնը բաւական է մեզ Սիսականի «տոհմանուն» ըլլալը եզրակացնելու համար:

Տ. Ս.

